

5. HODINA

- Koncept subjektu a subjektivity & umístování
- Výzkum genderové identity
- Kritická diskurzivní analýza
- Postupy analýzy (Parker, Willig, Potter & Wetherell) a nácvik

NOVÉ POJETÍ JÁSTVÍ: IDENTITA

- *Identita* nikoliv jako esence vyvěrající ze samotné povahy subjektu, ale jako proces založený na praktikách exkluze, tzn. na opakovaném oddělování se od druhých subjektů a artikulaci jejich jinakosti (othering). Identita je relační; závislá na tom, čím není, a proti čemu se vymezuje (Woodward, 1999).
 - Identita má vždy formu hierarchických binarit: muž-žena, heterosexuální-homosexuální, západní-východní, zdravý-nemocný, racionální-iracionální, krásný-ošklivý, mladý-starý.
- Identity jsou *performativní*, kontinuálně odehrávané prostřednictvím *pozic subjektu* vytvářených jazykem a širšími kulturními kódy (Redman, 2000). Identita je komplikovanou sociální aktivitou; nejistým procesem umísťování se v často kontradiktorických diskurzích a praktikách.

NOVÉ POJETÍ JÁSTVÍ: SUBJEKT, SUBJEKTIVITA

- „Slovo subjekt má dva významy: podléhající někomu jinému prostřednictvím kontroly a závislosti a svázaný se svou vlastní identitou prostřednictvím vědomí a sebepoznání. Oba dva významy prozrazují formu moci, která podmaňuje a udržuje v závislosti“ (Foucault, 1991: 47).
 - Subjekt není to samé jako osoba - subjekt označuje místo v jazykové a diskurzivní struktuře (např. pozice heterosexuálního muže v genderových diskurzích). Viz četba: Edley 2001.
- Subjektivita, stejně jako identita, odkazuje na individualitu a sebe-uvědomění, avšak způsobem, který zdůrazňuje její sociálně produkovanou, procesuální, heterogenní, a z části ne-vědomou povahu (Henriques a kol., 1998).

KONCEPT POZICE SUBJEKTU / SUBJEKTOVÉ POZICE (SUBJECT POSITION)

- ◉ *Pozice subjektu*: „místa“, která diskurz jako regulovaný systém praktik a tvrzení vytváří ve vztahu k tomu, kým jsme, kým můžeme být, co můžeme a nemůžeme činit.
 - Příklad: pozice subjektu v rámci diskurzu maskulinity (Wetherell, Edley): „heroická“ pozice, pozice „obyčejného muže“, pozice „rebela“.
 - Edley (2001): identita je procesem umístování se v kulturně dostupných významových zdrojích; procesem, který je současně lokální i globální, tj. závislý na konkrétním situačním kontextu i na obecných podmínkách kulturní srozumitelnosti.

DISKURZIVNÍ POZICE / KONCEPT UMÍSTOVÁNÍ (POSITIONING)

- Původní verze konceptu:

- Davies, B., Harré, R. (1990): Positioning: the Discursive Production of Selves. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 20, 1, 43-65.

- Nově:

- Davies, B. (2008): Re-thinking 'behaviour' in terms of positioning and the ethics of responsibility. In: A.M. Phelan, J. Sumsion, eds.: *Critical readings in teacher education: Provoking absences*. Netherlands: Sense Publisher, 173-186. [Jak znovu-promyslet „chování“ v pojmech umístování a etiky odpovědnosti, Biograf, 2008].

Sano: „Promiň, že jsem tě s sebou vláčel, když ti není dobře“.
Enfermada: „Ty jsi mě přece nevláčel, já jsem sama chtěla jít.“

DISKURZIVNÍ POZICE / KONCEPT UMÍSTOVÁNÍ (POSITIONING)

- Původní verze konceptu:
 - Davies, B., Harré, R. (1990): Positioning: the Discursive Production of Selves. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 20, 1, 43-65.
- Nově:
 - Davies, B. (2008): Re-thinking 'behaviour' in terms of positioning and the ethics of responsibility. In: A.M. Phelan, J. Sumsion, eds.: *Critical readings in teacher education: Provoking absences*. Netherlands: Sense Publisher, 173-186. [Jak znovu-promyslet „chování“ v pojmech umístování a etiky odpovědnosti, Biograf, 2008].

Sano: „Promiň, že jsem tě s sebou vláčel, když ti není dobře“.
Enfermada: „Ty jsi mě přece nevláčel, já jsem sama chtěla jít.“

UMÍSTOVÁNÍ: IMPLIKACE

- Každý výrok: mluvní akt, kterým je něčeho dosahováno, která má jistou ilokuční sílu (Austin, 2000). Mimo jiné: umístění druhé osoby do specifické pozice (sexista, přecitlivělá feministka,...).
 - Poststrukturalistická perspektiva: každý výrok konstruuje zúčastněné mluvčí jako právě určité identity prostřednictvím sociálně dostupných diskurzů, a to se specifickými mocenskými důsledky pro osoby, jež jsou v nich umístovány (mocný muž-bezmocná žena ve feministickém diskurzu, zdravý člověk-nemocný člověk v medicínském diskurzu), přičemž tyto důsledky jsou klíčové z hlediska toho, zda daná konstrukce bude mluvčími přijata či nikoliv.
- Pozice: zahrnuje specifický pojmový repertoár a umístění osoby ve struktuře práv, kterou daný repertoár evokuje (Davies, Harré, 1990).
 - Např. feministický diskurz - repertoár : „sexismus“, „patriarchát“, „rovná práva“. Medicínský diskurz „léčba“, „pacient“, „morální povinnosti“. Implikuje odlišná práva osob (nemocný-zdraví, feministka-sexista,...)
- Nejednoznačnost a nestabilita významu: globální podmínky srozumitelnosti i lokální kontext. Otázka koherence identity.

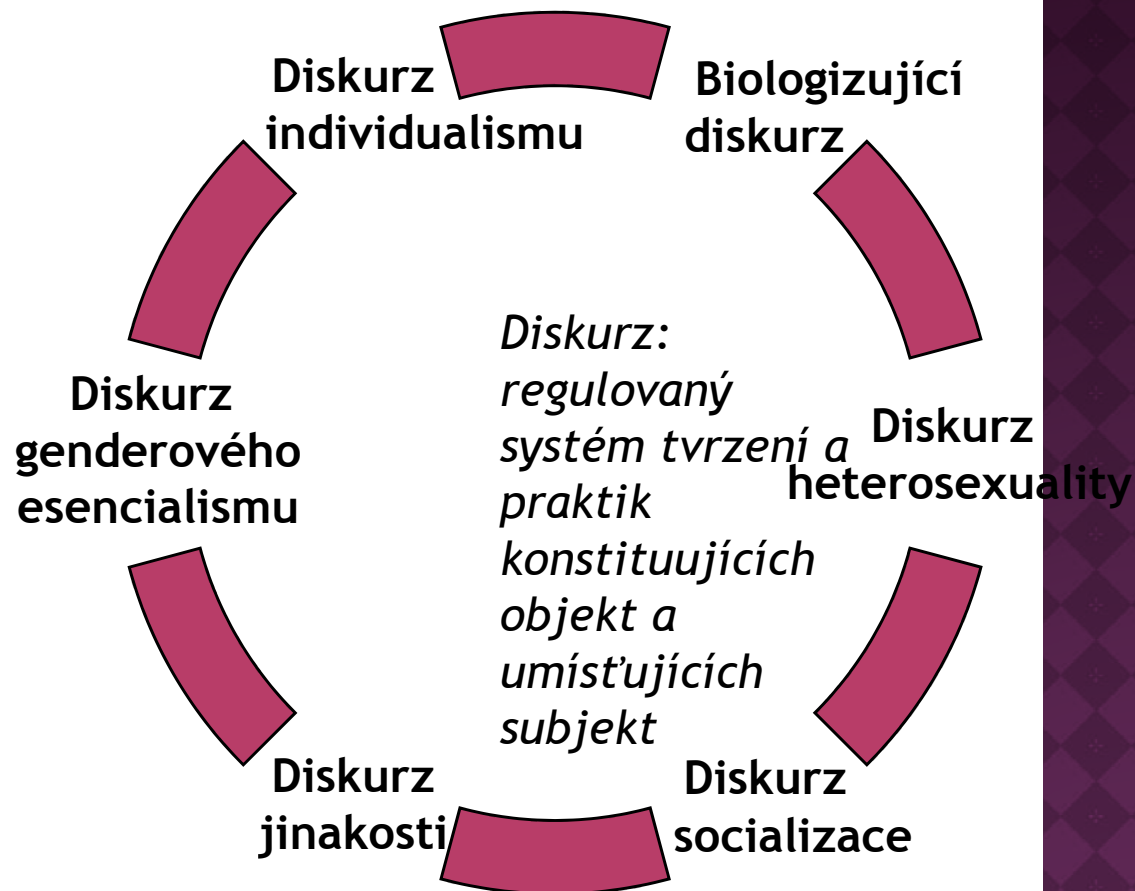
GENDEROVÁ IDENTITA Z PERSPEKTIVY POSTSTRUKTURÁLNÍ DISKURZIVNÍ ANALÝZY

- ◉ Analýza diskurzivních zdrojů, které mají k dispozici mladí, heterosexuální, vysokoškolsky vzdělaní lidé při „performanci“ své genderové identity v rozhovoru.
 - Genderová identita: způsob/y, jimiž jedinec definuje a prožívá sebe sama ve vztahu k sociálně ustanoveným kategoriím žen a mužů.
- ◉ 2 okruhy výzkumných otázek:
 - Jaké diskurzy jsou v rozhovorech uplatňovány při konstruování genderu a jaké genderové identity tyto diskurzy vytvářejí?
 - Jakými diskurzivními prostředky je udržována představa trvalosti genderu, a naopak zda a jak je gender otevírán změně?
- ◉ *Metody analýzy:*
 - Poststrukturální diskurzivní analýza (např. Willig, 2003). Syntetický model (Wetherell, 1998, 2003).
 - Dekonstrukce - odkrývání kontradikcí a „nemožností“ textu (Gannon, Davies, 2007). Poskytnutí nových pohledů na zkoumaný jev.
 - Strategie: čtení textu „proti sobě samému“, kontradiktorické čtení, inherentní kontradikce, dekonstrukce binárních opozic.

VÝSLEDKY ANALÝZY: ČÁST I

○ Obecná část: uplatnění diskurzů napříč všemi rozhovory

- *Konstitutivní hierarchické dichotomie*
- *Pozice subjektu* (Wetherell, Edley, 1999)
- *Emoční investice* (Hall, 1996; Henriques et al., 1998)
- *Funkce použití diskurzu*
- *Implikace diskurzu* (ve vztahu k reprodukci genderové binarity)



PŘÍKLAD: DISKURZY SOCIALIZACE A INDIVIDUALISMU

- ◉ *Diskurz socializace* - systém vědění a praktik, které konstruují gender jako výsledek působení vnějších sil sociálního původu na jedince, toto působení předcházející, osobnost. Gender je typicky popisován jako ženská či mužská *role* osvojená výchovou a udržovaná nejrůznějšími sociálními tlaky, jimž se jedinec poddává.
- *Diskurz individualismu* - systém vědění a praktik hovořících o jedinečnosti a svobodě každého člověka a o právu svou jedinečnost realizovat bez ohledu na pohlavní/genderovou či jinou příslušnost. Gender je konstruován jako nelegitimní omezení individuální svobody a práv.

449 Já jsem přesvědčená,
450 že nikdo nemá právo mi jako něco určovat nebo,
451 nebo mít předem nějaké představy, o tom, co je ženská a mužská role,
452 a že už prostě jako díky nějakému vývoji a tak, nebo osvětě,
453 nebo prostě těm změnám, ke kterým dochází,
458 tak, že už by k těm problémům [s genderovými rolemi] nemělo
docházet.

PŘÍKLAD:

DISKURZY SOCIALIZACE A INDIVIDUALISMU

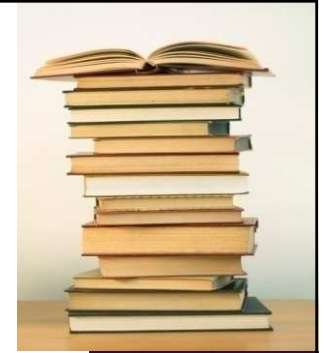
- *Konstitutivní hierarchické dichotomie*: jedinec x společnost, svoboda x determinace, pokrok x tradice
- *Pozice subjektu*: svobodné Já x determinovaní druzí, vědoucí Já x nevědoucí druzí, pokrokové Já x tradiční druzí
- *Emoční investice*: přesvědčení o vlastní svobodě a schopnosti žít život podle svých přání
- *Funkce použití diskurzu*: kritika tradičních genderových uspořádání, zaujímání pozice uvědomělé, pokrokové osoby
- *Implikace*:
 - DS: měnitelnost genderu ve vztahu k Já x determinismus ve vztahu k druhým (upírání kapacity reflexe, poznání, změny)
 - DI: umožňuje explicitní kritiku a rezistenci vůči genderové binaritě x ve vztahu k Já činí gender neviditelným



Potenciál změny (gender jako měnitelný, či nelegitimní) - potenciál reprodukce (gender jako trvalý, nesjednatelný, či neviditelný)

VÝSLEDKY ANALÝZY: ČÁST II

- Detailní analýza šesti konkrétních genderových identit.
 - Jak genderové diskurzy působí na úrovni individuálního jáství?
- Genderová identita:
 - *obecná*: umožněná diskurzy jako kulturně sdílenými systémy významů a praktik
 - *specifická*: definovaná specifickými vztahy mezi diskurzy a specifickým interakčním kontextem, na nějž se mluvčí orientuje
- 6 genderových identit:
 - 1: DI - DH - DB - DGE. Tenze: DGE x DI
 - 2: DI - DS - DB. Tenze: DS x DI
 - 3: DS - DH - DB. Tenze: DH x DS
 - 4: DI - DS - DJ. Tenze: DI x DS, DI x DJ
 - 5: DS - DH - DGE. Tenze: DS x DGE
 - 6: DS - DI - DH. Tenze: DS x DI



LITERATURA K PDA

- ◉ Baxter, J. (2003). Positioning Gender in Discourse. A feminist Methodology. New York: Palgrave.
- ◉ Burman, E., Parker, I. (1993). Discourse Analytic Research. Repertoires and Readings of Texts in Action. London: Routledge.
- ◉ Davies, B. (1997). The Subject of Post-structuralism: A Reply to Alison Jones. Gender and Education, 9, 3.
- ◉ Davies, B., Harré, R. (2001). Positioning: The Discursive Production of Selves. Journal of the Theory of Social Behavior, 20, 43-65.
- ◉ Parker, I. (1992). Discourse Dynamics. London: Routledge.
- ◉ Soendergaard, D.M. (2002). Poststructuralist approaches to empirical analysis. Qualitative Studies in Education, 15, 2, 187-204.
- ◉ Walkerdine, V. (1998). Counting girls out: Girls and Mathematics. London: Falmer Press.
- ◉ Willig, C. (2003): Discourse Analysis. In: Smith, J. A. (ed.): *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. Sage/Open University, London, s. 159-183.

KRITICKÁ DISKURZIVNÍ ANALÝZA (CDA)

- ◉ **Zdroje:** funkcionální lingvistika a Frankfurtská škola (jazyk jako nástroj ideologie)
- ◉ **Hlavní postavy:** Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress a Ruth Wodak
 - ideologická funkce jazyka - role, kterou jazyk hraje při vytváření a udržování vztahů moci a dominance.
 - demystifikovat ideologii a moc prostřednictvím systematického výzkumu sémiotických dat (Wodak, 2004)
- ◉ CDA je primárně zakotvena v lingvistice; analýza ideologické funkce jazyka se zakládá na poznatcích o gramatice, morfologii, sémantice, syntaxi a pragmatice.
- ◉ Objektem zájmu jsou především psané a institucionálně zakotvené texty, nikoliv verbální interakce.
- ◉ Klasifikační schéma Patti Lather (1991): postpozitivistický výzkum v sociálních a humanitních vědách rozděluje do tří paradigmat na základě tří různých cílů, které si výzkumy vycházející z těchto paradigmat kladou: *porozumět, emancipovat, dekonstruovat.*



PDA TEXTU: BREAK-UP INTERVIEW

- ◎ **Návrh postupu (Carla Willig, 2003):**
 1. Výzkumná otázka - definování "diskurzivního objektu" (např. "heterosexuální vztah")- identifikace všech způsobů, jimiž je objekt ve zkoumaném textu konstruován
 2. Vymezení odlišností mezi způsoby konstrukce objektu a jejich propojení s obecnějšími diskurzí dostupnými v dané kultuře (biomedicínský/ psychologický/romantický)
 3. Jakých aktivit je uplatněním diskurzu dosahováno? Jaký je vztah mezi odlišnými konstrukcemi?
 4. Jaké pozice ("subject position") jednotlivé diskurzí vytvářejí?
 5. Detailní prozkoumání implikací diskurzu (jaké možnosti jednání otevírá či naopak uzavírá, k čemu vybízí různé sociální subjekty,...?).
 6. Zvážení důsledků pro subjektivitu a praktiky + umístění z hlediska moci a kontroly.

9-10 KROKŮ DA (POTTER, WETHERELL, 1987)

1. **Výzkumná otázka:** zaměřena na diskurz samotný.
2. **Výběr vzorku:** stačí malý vzorek, protože i jeden rozhovor poskytuje dostatek diskurzivních jevů. Kritérium nasycenosti.
- 3a. **Shromáždění materiálu,** tj. dokumentů a záznamů dění, často v přirozeném prostředí (přepisy běžné konverzace, oficiální dokumenty, odborné referáty, dopisy, nahrávky televizních zpráv, politická debata, apod.). Datová triangulace.
- 3b. **Rozhovor:** výhody: volba tématu, přímá validizace, rozvíjení tématu, co největší variabilita (jedno téma v různých kontextech), výhody konfliktu, usnadnění transkripce a orientace při analýze. Předpřipravená sada otázek či témat.
4. **Přepis:** není jen přepisem. Doba přepisu: **1hodina rozhovoru=10-20 hodin přepisu.** Počet stran: 1hodina rozhovoru=20 stran.

7. Validizace:

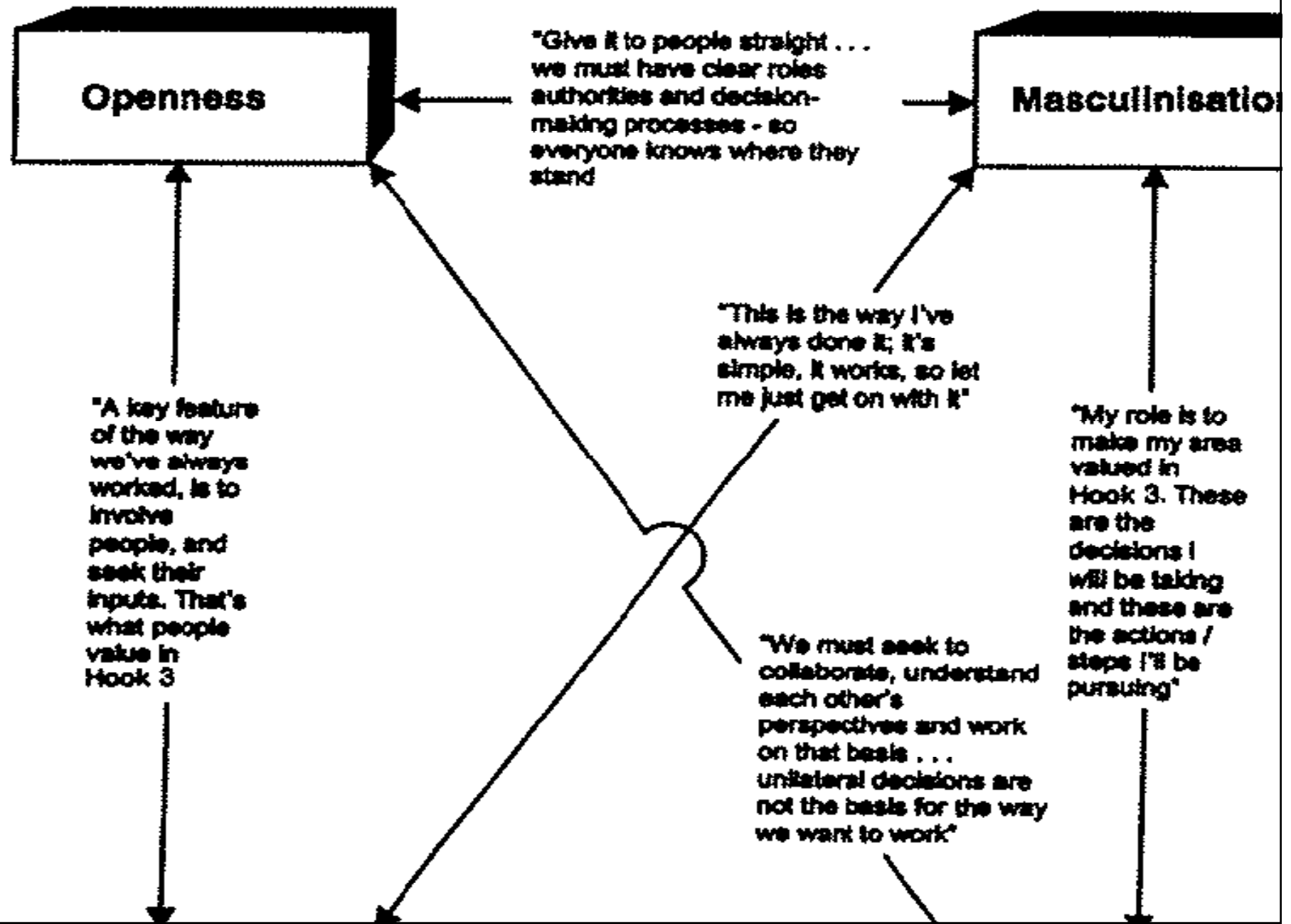
koherence: analýza poskytuje textu koherenci na obecné i detailní úrovni

orientace zúčastněných: na námi nalezené variace a konzistence nové problémy, plodnost

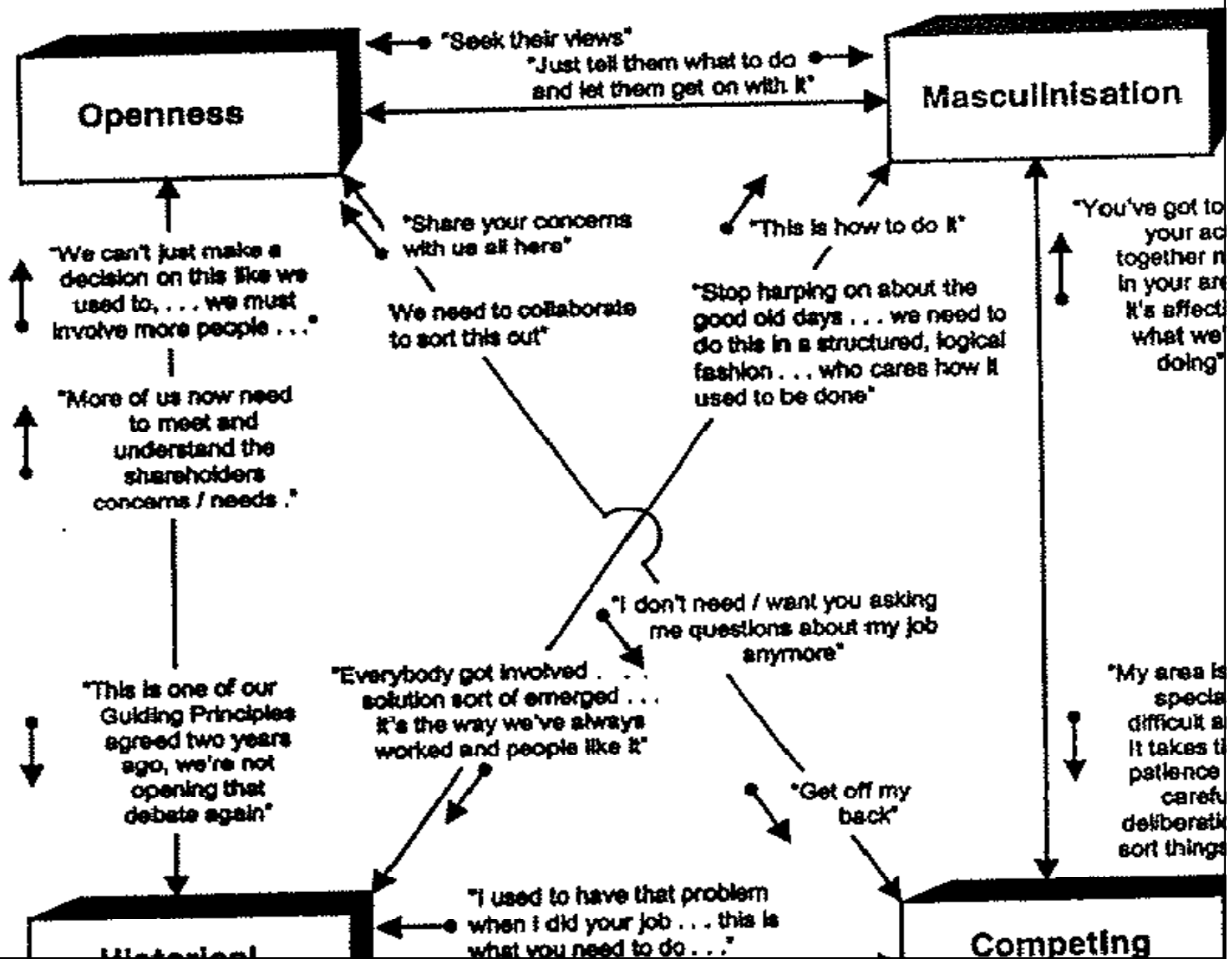
8. **Výzkumná zpráva:** součást validizace: výsledkem má být taková zpráva, která umožní čtenáři/ce posoudit adekvátnost analýzy.

9. **Aplikace:** popularizace, komunikace výsledků zúčastněným ve výzkumu

(a) Discourse combination



(b) Discourse tension



DISCOURSE ANALYSIS: IAN PARKER

- ⦿ Zdroj: Parker, I. (2002). Discourse analysis. In: Banister et al. Qualitative methods in psychology. A research guide. Buckingham: Open University Press.
- ⦿ Foucaultovský přístup k diskurzu: text na zubní pastě jako součást kulturních regulačních praktik.
- ⦿ Postup:
 1. Přepis textu do psané podoby (velikost a barevnost tuby,...)
 2. Volné asociace na text (Punch&Judy jako výstraha před rodičovskou nedbalostí?)
 3. Systematické vymezení všech objektů (příp. pouze relevantních vzhledem k výzkumné otázce) vytvářených textem. Jako počátek je vhodné hledání podstatných jmen. Umožňuje „poskládat“ svět, který text při každé čtení evokuje.

4. Jak je o těchto objektech hovořeno se stává předmětem analýzy. Jak je v textu definován „směr“, „dítě“, „rada“, apod.
5. Systematická identifikace subjektů (kategorie lidí), které se v textu objevují (děti, rodiče, profesionálové/ky, mluvčí).
6. Vymezit, co každá osoba v rámci pravidel navozených textem může či nemůže říci. Slouží pro pozdější vymezení odlišných práv a povinností hovořit v rámci specifického diskurzu (diskurzivní pozice). Zahrnuje otázku, jaké jsou vztahy mezi osobami?
7. Popis odlišných verzí světa, které v textu koexistují, což je cesta k tomu, jaké odlišné způsoby hovoření v textu fungují (předpoklady, že rodič celý den hlídá dítě, dítě se vyvíjí, rodič se radí,...).
8. Jaká má každý s těchto světů pravidla pro jednání s těmi, kdo se od daných verzí odchyľují? Pomůcka: jak by imaginární autor/ka odpověděl/a těm, kdo s verzí nesouhlasí?

9. **Identifikace rozdílů** mezi jednotlivými způsoby „hovoření“ (např. i barva vs. vážnost instrukcí)
10. **Identifikace shod** mezi jednotlivými způsoby hovoření: vzájemné překrývání se verzí světa (instrukce, dozor, expertíza).
11. **Srovnání daného textu s jinými.** Jak je oslovováno jiné publikum v jiném kontextu? Jiná zubní pasta, ale především jiné kontexty, např. volební mítink. Uplatňují se zde stejné verze světa, tj. stejné způsoby hovoření o něm?
12. **Volba terminologie** k pojmenování diskurzů. **Racionalistický** („množství velikosti hrášku“, návod k požití“, „zvolte kartáček“), **rodinný** („vaše dítě“, „každé ráno a večer“, obrázek Punch and Judy), **vývojově-vzdělávací** („do věku 8 let“, „dohlížejte“, „aby se vaše dítě naučilo“), **medicínský** („léčba fluoridem“, „denní dávka“).

ROZŠÍŘENÍ ANALÝZY

13. Kdy, kde a jak se vymezené diskurzy rozvinuly?
14. Popis způsobu, jímž diskurzy konstruují své verze jako reálné a nezpochybnitelné.
15. Jak vymezené diskurzy reprodukují relevantní instituce a ideologie.
16. Jak vymezené diskurzy podvracejí relevantní instituce a ideologie. Příklad nejednoznačnosti Punch&Judy.
17. Kdo je zvýhodněn a kdo znevýhodněn identifikovanými diskurzy?
18. Kdo bude chtít reprodukovat, potvrzovat dané diskurzy a kdo je bude chtít zpochybnit, diskreditovat?
19. S jakými dalšími diskurzy jsou diskurzy námi vymezené spjaty?
20. Jak tyto diskurzy společně podporují či narušují dominantní představy o budoucnosti a o možnostech změny.

KRITÉRIA KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU A POSTUP INTERPRETACE DAT

- Kritéria:**
- Důvěryhodnost závěrů / zakotvení v datech
 - Logická koherence
 - Smysluplnost
 - Sdělnost / dopad
 - Pragmatická hodnota

Možný postup:

- **Kondenzace významu:** vystižení hlavních bodů
- **Kategorizace významu:** rozčlenění textu do kategorií
- **Narace:** časová organizace
- **Interpretace:** rozvíjení manifestních významů / hledání latentních
- **Ad hoc:** kombinace uvedených s:
 - hledání klíčových metafor, opakujících se frází, slov, formálních vzorců řeči, temat
 - vizualizace materiálu
 - srovnávání: co stojí proti čemu
 - vystavění logického řetězce: když ..., tak...
 - vytváření souvislostí s teoretickými koncepcemi